

10.10.23р. 25гр. укр. мова

Доброго дня! Тема уроку. Складні випадки написання прізвищ

Увага! Виконані завдання надсилати за електронною адресою:
moshev2020@icloud.com

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ УРОКУ

- **Перегляньте відеоурок.** Складні випадки написання прізвищ.
<https://www.youtube.com/watch?v=CIniAjkKUqo>

Жива, овіяна легендами, багата на героїчні події історія України на своїх скрижалях відкарбувала надзвичайно строкату низку українських прізвищ, носії яких і були, по суті, творцями цієї історії. Ці особові назви відбивають широку, щедру натуру наших предків, що охоче давали один одному різні характеристики, прізвиська, які й лягли в основу творення сучасних прізвищ.

Якщо зазирнути в історію, то прізвища з'явилися відносно недавно, раніше людина мала лише ім'я. Так, з літописів ми знаємо про княгиню Ольгу, князів Олега, Ігоря, Святослава, дехто мав додаткове ім'я – характеристику на уславлення своїх чеснот: Володимир Великий, Ярослав Мудрий. Прізвища як

офіційна назва з'являються в українських документах XIV – XV ст., їх мали представники тодішньої суспільної верхівки. Купівля і продаж майна, передача її у спадок – ці та інші юридичні дії потребували точності в оформленні документів. Тож лише самого імені стало замало. Так з'явилися спадкові родові прізвища. Основна ж маса населення України здобула прізвища після того, як у 1632 році київський митрополит Петро Могила доручив парафіяльним священикам вести метрики народжених, одружених, померлих.

Написання прізвищ підпорядковується тим самим законам, правилам української мови, що й написання загальних назв. Але в написанні прізвищ іншомовного походження спостерігаємо певні труднощі.

1. Робота з підручником. Опрацюйте теоретичний матеріал параграфу 43.

❖ Оскільки найбільш складним у сучасній правописній практиці є написання російських прізвищ, варто запам'ятати такі основні правила:

1. Російський е на письмі передається:

а) **буквою е** після приголосних звуків (Лермонтов, Державін);
б) **буквою є**: на початку слова (Єгоров, Єршов); у середині слова після голосного звука (Воеводін, Грибоедов); у середині слова при роздільній вимові (Аляб'єв, Олад'єв, Євген'єв); у суфіксах -єв, -єєв після приголосних звуків, крім ж, ш, ч, щ та р і ц (Тимірязєв, Алексєєв, **але**: Под'єчев, Писарєв, Муромцев, Аракчєєв, Плещєєв, Андрєєв, Мацєєв); у коренях слів, коли російському е у словах-загальних назвах, від яких походять прізвища, відповідає український і, тобто на місці колишнього звука h (Белінський (бо рос. белый — укр. білий), Лєсков (бо рос. лес — укр. ліс), Столєтов (бо рос. лето — укр. літо)).

2. Російське ё на письмі передається:

а) сполученням літер **йо** на початку слова, після голосних, а також після губних приголосних б, п, в, м, ф (Йолкін, Бугайов, Воробйов);
б) сполученням літер **ьо** в середині слова на позначення попереднього м'якого приголосного (Вер'ювка, Т'юркін), **але** у прізвищах, утворених від спільних українських та російських імен, пишеться **є**: Семенов, Федоров, Артемов);
в) **буквою о** після ч, щ: Горбачов, Хрущов, Лигачов.

3. Російське э на письмі завжди передається літерою е: Ель'єшев, Етов.

4. Російське и передається:

а) **буквою і** на початку слова та після приголосних, крім шиплячих ж, ч, ш, щ і ц (Іванов, Ігнат'єв, Чибісов, Гусін, Мухін, Роднін);
б) **буквою ї** після голосних та при роздільній вимові після приголосних (Воїнов, Абраїмов, Мар'їн, Ільїн);

- в) буквою **и**: після ж, ч, ш, щ і ц перед приголосними (Жилін, Чичиков, Шишкін, Щигров, Марциков);
- г) у прізвищах, утворених від власних імен та загальних назв, спільних для української та російської мов (Денисов, Кирилов, Тимофєєв, Виноградов, Малинін, Тихомиров, Кисельов, **але**: Ніколаєв, Нікітін, Філіпов — тому що вихідними є імена, відмінні від українських);
- д) у суфіксах -ик, -ник, -ич, -ович, -євич, -иц, -ищ (Беликов, Шапошников, Маничев, Марахович, Продаєвич, Голицин, Радищев);
- е) у префіксі **при**– (Привалов, Пришвін);
- є) у прізвищах, що закінчуються на **-их (-ых)**: Климовських, Косих.

5. Російське **ы** на письмі завжди передається літерою **и**: Крилов, Рибін.

6. Російські суфікси **-ск-**, **-цк-** передаються буквосполуками **-ськ**, **-цьк**: Бабаєвський, П'ятницький, Крамський, Руцький. **Увага! Тепер російські прізвища на -ой пишуться з українським закінченням -ий** (Трубецький, Донський, **але**: Лев Толстой)

7. Російський суфікс **-жск-** передається буквосполукою **-зьк-**: Черторизький, Волзький.

8. У російських прізвищах при роздільній вимові після губних (б, п, в, м, ф), к, р перед я, ю, є, ї ставиться **апостроф**: Аляб'єв, В'юнков, Лук'янов, Дар'їн. При м'якій вимові цих приголосних перед голосними звуками а, у, е апостроф не ставиться: Петухов, Пясецький.

- **Потрібно і цікаво! Відеоуроки від Олександра Авраменка**
<https://www.youtube.com/watch?v=Xnoic0McyIY>

Інтерактивна вправа «Чи знаєте ви?»

На основі знань, здобутих на уроках української мови, дайте відповіді на запитання

- ✓ **Які фактори впливають на утворення прізвищ українців 16-18 століть?**
- Різноманіття українських прізвищ — це результат дії тих держав і народів, під чий вплив перебувала Україна протягом століть. Цікаво, що довгий час українські прізвища були продуктом вільної словотворчості і могли неодноразово змінюватися. Тільки в кінці XVIII століття в зв'язку з указом австрійської імператриці Марії Терезії всі прізвища придбали юридичний статус, зокрема і на територіях України, що входили до складу Австро-Угорщини. Професор Павло Чучка вказує на те, що слід відрізняти «українське прізвище» від прізвища, що належить українцю. Наприклад, прізвище Шварц, яке все ще зустрічається на Україні, має німецьке коріння, а ось похідна від неї Шварцюк (син Шварца) — вже типово українське.

Завдяки іноземному впливу українські прізвища часто набувають вельми специфічного звучання. Так, наприклад, прізвище Йовбан, на думку Чучки, завжди було престижним, так як походить від імені святого Іова, яке угорськи вимовляється як Йовб. А ось прізвище Пензенік дослідник вбачає у польському слові «пензиць», що перекладається як лякати.

✓ Якими способами утворювалися українські прізвища?

- Окрім давності українського прізвища, воно ще має найрозгалуженішу серед індоєвропейців морфологію формування. Можна лише перелічити суфікси, які формують українське прізвище.

В першу групу слід віднести прізвища, які формуються двома суфіксами: *-ен-ко; -єн-ко; -ень-ко; -ей-ко; -інь-ко; -оч-ко; -ов-ський (-ів-ській); -ев-ський, -ський; -ець-кий.*

У другу групу ввійшли прізвища, які формуються за допомогою одного суфікса *-ко; -ський; -цький; -вич; -ич; -ів; -шин; -во (о); -ій; -ий (-ій)-ей; -ак; -ач; -як; -ик; -ин; -ук (-юк); -чук; -щук; -ець (-єць); -ла; -ло; -йло -ба; -д-ра.*

✓ Які правила написання прізвищ ви знаєте?

(Українські прізвища передаються на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису)

ВИКОНАННЯ СИСТЕМИ ЗАВДАНЬ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ХАРАКТЕРУ НА ОСНОВІ ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Сьогодні ми визначимо складні випадки написання прізвищ і відпрацюємо орфографічні уміння

Робота за змістом таблиці

Українські прізвища пишуться

Разом	Окремо	Через дефіс
1) Українські прізвища, що складаються з дієслова в наказовій формі та іменника 2) Українські прізвища, що виникли на основі словосполучень, до складу яких входять як повнозначні, так і службові слова	1) Псевдоніми, що складаються з імені та прізвища 2) Повні давньоримські особові назви, у яких перше слово означає особове ім'я, друге — родове ім'я, третє — прізвище	1) Складні прізвища 2) Частки <i>Ван-, Мак-, Сан-, Сен-</i> , які передують прізвищам і разом із тим становлять їх невід'ємну частину, пишуться через дефіс

3) Українські прізвища, утворені з прикметника та іменника за допомогою сполучного слова 4) Скорочена частка <i>о</i> та ірландська частка <i>о</i> пишуться з власними іменами через апостроф 5) У ряді випадків частки пишуться разом із прізвищами, бо в такій формі засвоїла їх українська мова		
--	--	--

► Запишіть під диктовку прізвища, поясніть свій вибір за допомогою правил.

Квітка-Оснoв'яненко, Римський-Корсанов, Гулак-Артемівський, Нечуй-Левицький, О'Генрі, Марк Порцій Катон, Джек Лондон, Марко Вовчок, Непийвода, Добрий вечір, Нетудихата, Кривоніс, Скороход, Карпенко-Карий

Пояснювальний диктант-переклад

► Перекладіть наведений текст українською мовою, запишіть, дотримуючись правил сучасного українського правопису

Творче моделювання

► Пригадайте і запишіть українською мовою по 5-8 російських прізвищ митців слова XIX ст., композиторів, художників. Складіть із ними складні речення різних видів (складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове, з різними видами зв'язку).

Комунікативний практикум

► Прочитати текст, дібрати до нього заголовок. Дослідіть, яке походження має ваше прізвище.

Мабуть, мало хто знає, що українське прізвище чи не найстаріше в Європі. У всякому разі в 17 століття мало чи не всі українці носили прізвища. Деякі українці мали прізвища, які дали їх предкам ще в князівські часи. Для порівняння французькі простолюдники отримали прізвища лише на початку 19 століття завдяки указу імператора Наполеона Першого. Російські селяни отримали прізвища лише після Реформи 1861 року. Тому то у росіян так багато прізвищ Іванов, Петров, Сідоров... Відомо, що виписуючи «вольну» вчорашнім кріпакам їм давали прізвища за ім'ям батька. Імена Іван, Петро, Сидір на той час були найпоширенішими в російських деревнях та селах. Треба зазначити, що єдиним народом Європи в якого немає до сих пір сталих прізвищ є ісландці. У них ім'я батька автоматично стає прізвищем для дитини. Тому чоловіки

мають прізвища на кшталт Петерсен (син Петера), а жінки Петердоттір (дочка Петера).

► *Запишіть прізвища відповідно до українського правопису*

Соловьѳѳ, Донской, Новиков, Семѳѳнов, Николаев, Цветаева, Бехтерев, Котѳѳночкин, Грачѳѳ, Бугаѳѳ, Абраимов, Пирогов, Филиппов, Попович, Юрьев, Позня, Дымарский, Марьянинов, Пригаров, Долгополая, Пятницький, Плещеев, Миргородський, Рыбников, Тургенѳѳ, Гурьин, Серѳѳгін, Санников, Ільюшин, Борщѳѳ, Пушин, Пушкін, Трубецкой, Лукьянов, Воинов, Недич, Елизаров, Шишкін, Арефьев, Дьяконов, Обручев.

► *Назустріч тестуванню. Виконати тестові завдання.*

Тест на повторення з теми “Чергування голосних та приголосних”

1. У котрому рядку у всіх словах відбувається чергування голосних звуків при зміні форми : а) летіти, сідати, лазити; б) діловий, тесля, лісок; в) тіло, берег, голос.
2. У котрому рядку у всіх словах відбувається чергування голосних звуків при зміні форми : а) вість, березень, шелест; б) носити, жінка, вечори; в) вересень, борг, шовковий.
3. У котрому рядку у всіх словах відбувається чергування голосних звуків при зміні форми : а) розколов, ворон, розтин; б) діловод, черево, вість; в) село, школа, стелити.
4. Виберіть правильний варіант написання назв територій, утворених від слів Вінниця, Харків, Хмельницький, Суми : а) Вінничина, Харківщина, Хмельничина, Сумщина; б) Вінниччина, Харківщина, Хмельниччина, Сумщина; в) Вінничина, Харківщина, Хмельничина, Сумшчина; г) Вінничина, Харківшчина, Хмельничина, Сумщина.
5. У якому рядку між словами слід вживати прийменник в : а) був (у, в) архіві, приїде (у, в) травні, плавати (у, в) океані, сидіти (у, в) бар лозі; б) сидіти (у, в) ямі, позичити (у, в) Андрія, приходив (у, в) четвер, потреба (у, в) спілкуванні; в) зайди (у, в) академію, вчитися (у, в) інституті, жити (у, в) Ірпені, їздити (у, в) Угорщину.
6. У якому рядку між словами слід вживати сполучник й : а) золото (і, й) срібло, місяць (і, й) зорі, сидіти (і, й) мріяти, сміх (і, й) сльози; б) червоне (і, й) біле, приходять (і, й) допомагає, дощ (і, й) сніг, весела (і, й) щаслива; в) помідори (і, й) огірки, фрукти (і, й) овочі, діти (і, й) онуки, викладачі (і, й) інженери.

7. У котрому рядку допущено помилку при чергуванні приголосних :
а) баґацтво, запоріжський, птаство; б) сплачувати, колишу, грецький;
в) господарський, убо́зтво, ткацький.

8. У котрому рядку допущено помилку при чергуванні приголосних :
а) карабаський, переї́жджаю, український; б) плачу, молодецтво, товариський; в)
прилукський, студенство, чикагський.

9. У котрому рядку допущено помилку при чергуванні приголосних : а)
купецтво, га́дяцький, товариство; б) волгський, кременчукський, птаство;
в) криворізький, намащувати, бережу.

10. У котрому рядку допущено помилку при чергуванні приголосних :
а) солдатцтво, боягузство, французький; б) птаство, кавказький, заї́жджати;
в) ла-маншський, плачу, убо́зтво.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

► Написати твір-розповідь на тему: «Що цікавого я дізнався (лася) про походження українських прізвищ та їх написання».

► *Дізнайтесь цікаве про своє прізвище, напишіть про це.*